

JACQUES LE GOFF, INTELEKTUALCI U SREDNJEM VIJEKU

Izdao GZH, Zagreb 1982.

Prije skoro deset godina jugoslavenski su čitaoci imali priliku prvi puta upoznati jedno od djela francuskog historičara Jacquesa Le Goffa. Bila je to »Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope« (Beograd, 1974). Sada je izašla knjiga »Intelektualci u srednjem vijeku«.

Le Goff je vrlo plodan autor i ove dvije knjige samo oskudno reprezentiraju njegovo stvaralaštvo. Napisao je i knjige »Trgovci i novčari u srednjem vijeku« (Les marchands et les banquiers au moyen âge, Seuil, Paris, 1956), slijedeće godine izlaze »Intelektualci...«, zatim »Srednjovjekovna civilizacija...«, 1966, »Za jedan drugi srednji vijek« (Pour un autre moyen âge, Gallimard, Paris, 1977), te »Rođenje čistilišta« (La naissance du Purgatoire, Gallimard, Paris, 1981). Objavio je i velik broj posebnih rasprava, sudjelovao u pisanju raznih enciklopedijskih priloga i sintetičkih djela, kao, na primjer, o srednjovjekovnom gradu u »L'histoire de la France urbaine«. U suradnji s Pierreom Noraom izdao je u tri sveska zbornik studija o metodologiji historije »Faire de l'histoire«. Od 1962. do 1977. bio je predsjednik Šeste sekcije École Pratique des Hautes Etudes.

Zajedno sa Georgesom Dubyom, Emanuel Le Roy Laduriem, Marc Ferroom, Charles Morazéom, Jacques Le Goff predstavlja najistaknutiju grupu suvremenih francuskih historičara, a istodobno i treću generaciju »analista« koji svoj nastanak vežu uz 1929. i početak izlazenja časopisa »Annales«.

Pokretači i prvi urednici časopisa bili su poznati historičari Lucien Febvre i Marc Bloch. U to se doba većina historičara držala pozitivističkih i neokantovskih gledanja na historiju, koja, pojednostavljeno rečeno, ograničavaju područje historije na utvrđivanje pojedinačnih činjenica, datosti. Smatrano je suvišnim, ili čak nemogućim, objašnjenje i stvaranje teorija, hipoteza ili sinteza. Međutim, »analisti mijenjaju metode i cilj historijskog istraživanja. Predmet proučavanja nisu više pojedinačni događaji — ratovi, konferencije, zakonici, statuti, već u središte pozornosti dolazi čovjek, cjelokupnost njegova djelovanja i razmišljanja. Počela se stvarati historija društva — »totalna historija«. Sljedbenici Blocha i Febvrea prihvatili su njihove nazore (ovdje vrlo šturo objašnjene) i dalje ih razvijali. Pretežno su se bavili poviješću 16—18. stoljeća, jer im to razdoblje, zbog bogatstva izvornog materijala, omogućava formiranje velikih serija, što je i specifičnost »analitičke« metode.

Jacques Le Goff jedan je od manjeg broja analista koji se bavi srednjovjekovnom poviješću.

»Intelektualci u srednjem vijeku« je zapravo izvanredna esejističkim stilom napisana studija o tome kako se ideja demokratskog, narodnog sveučilišta, nastala krajem 12. i u 13. stoljeću, polako kvari i tijekom slijedećih 2—3 stotine godina pretvara u vlastitu suprotnost. »Intelektualci« iz naslova su nastavnici na tim sveučilištima i autor ima svoje razloge zašto je taj, danas vrlo širok pojam, suzio na tako usku skupinu ljudi — »Nikada, sve do današnjih vremena, nije taj krug (krug intelektualaca — I. G.) bio točnije određen niti je posjedovao jasniju svijest o sebi nego u srednjem vijeku... Označuje one kojima je zanat misliti i prenositi svoje mišljenje na druge. Povezivanje osobnog razmišljanja i njegovog širenja podučavanjem osobina je intelektualca«.

Da bi mogao doći do spoznaje o »intelektualcima« srednjovjekovlja, Le Goff, u kratkom pregledu, ističe neke od preduvjeta koji su doveli do nastanka takove društvene grupe. To je svakako ekonomski polet, ponovno buđenje gradskog života, prevođenje klasika antičke kulture na latinski, a s arapskog ili grčkog. Autor također razuvjerava čitaoca u postojanje karolinške renesanse i govori o njoj kao »tobožnjoj renesansi«, ističući time, još više, značaj revolucionarnih kretanja i poleta 11—12, a i kasnijih stoljeća. »Bila je to renesansa brojčano vrlo slabe elite i nepismenog Karla Velikog. Na knjigu se u to doba gleda kao na skupocjeno posuđe, a ne kao na predmet svakodnevne uporabe. »Kaligrafija je (nije li karolinška minuskula uistinu krasopis? — I. G.) još više od kakografije znak neobrazovane epohe u kojoj je potražnja za knjigom vrlo slaba«.

Na kraju, Le Goff zaključuje lapidarnim stilom »Za te kršćane, u kojima još drijema barbarin, znanje je blago«. Treba ga pognjivo čuvati. Zatvorena kultura usporedna je zatvorenoj privredi. Umjesto da sije, karolinška renesansa zgrće. A može li biti škrte renesanse?« (16). I, možemo se zapitati, da li postoji brži način da se eventualnom protivniku u diskusiji izbije veliki dio argumenata?

S golijardima 12. stoljeća nastaju polako »intelektualci« srednjovjekovlja, ali se golijardi od njih poprilično razlikuju. To su kritičari tadašnjeg društva, luralice, tipični produkt društvene pokretljivosti tog doba. Nemaju stalnih prihoda, jedva preživljavaju, postaju sluge ili prosjaci, daju poduke, putuju od grada do grada kako bi čuli predavanja nekog od znamenitih profesora. I pored svih ovih lijepih i simpatičnih osobina koje im pripisuje, autor zaključuje da se, ipak, »čini kako bi golijardi radije postali novi korisnici društvenog poretka nego li ga izmijenili«.

I Abelard je bio golijard ali i »prvi profesor i prvi veliki lik modernog intelektualca (u granicama modernosti 12. stoljeća)«. I dok je većini čitalaca Abelard poznat samo kao Heloizin ljubavnik, Le Goff iznosi čitav njegov »curriculum vitae« koji u cjelini nije ništa manje zanimljiv nego li priča o njegovoj ljubavi. Podrijetlom mali bretonski plemić, učenje pretpostavlja vojničkoj karijeri. Jedna od stanica naukovanja bio mu je Pariz. Iako je pridobio mnogobrojne slušače, bio je prisiljen otići. Potucao se po raznim mjestima, poboljševao, vraćao se kući, pa opet trijumfalno u Pariz. Mogu se pratiti svi njegovi životni i znanstveni uspjesi, te padovi, da bi potkraj života doživio i crkvenu ekskomunikaciju. Neposredno pred smrt ipak je pomilovan. Le Goff na kraju ocjenjuje njegov znanstveni doprinos kao moralista, logičara i humanista. Bio bi to sažetak zanimljivih tema izloženih u prvom poglavlju — »12. stoljeće — Rođenje intelektualaca« (9—76).

Autorova osnovna misao koja se provlači kroz središnji dio knjige je naglašavanje bitnih razlika između intelektualca 12—13. stoljeća i onoga na zalasku srednjeg vijeka. To je razrađeno u slijedeća dva poglavlja »13. stoljeća — Zrelost i njeni problemi« (77—140), te »Od sveučilišnog učitelja do humanista« (140—193). S jedne strane postoji otvorenost prema društvu, s druge, klasna, skoro kastinska zatvorenost. Dok sveučilišta u godinama svoga nastanka djeluju često protiv svakovrsnih centara moći — gradskih uprava, crkve, pape ili kraljeva — kako bi sačuvali svoju neovisnost, dotle su humanisti vrlo bliski vladajućim krugovima, i s njima su se praktički integrirali. Dok su se »intelektualci« 13. stoljeća smatrali građanima koji kao i svi drugi rade svoj posao — podučavaju studente, pa su fizički rad smatrali jednakovrijednim intelektualnom, kasnije se stvari iz temelja mijenjaju — fizički se rad smatra nedostojnim i u tolikoj se mjeri potcjenjuje da se »intelektualac« potpuno udaljava od bilo kakva praktičnog rada. Slikovit je primjer takvog trenda odvajanje zanimanja liječnika i apotekara — trgovca kao »intelektualca« od manuelnog i primitivnog posla jednog kirurga! (153).

Suprotstavljajući sveučilišni duh 12—13. stoljeća samostanskom idealu prosjačkih redova (franjevaca i dominikanaca), Le Goff nas potiče na razmišljanje da li i koliko je pesimizam imanentan srednjem vijeku. Ne razara li grad, građanstvo i građanski duh srednjovjekovlje svojim optimizmom i željom za ekspanzijom? To bi bila i psihološka kategorija koja razgraničava srednji od novog vijeka (ali ju je nemoguće točnije vremenski odrediti, jer se javlja na raznim mjestima i u različitim prilikama od 11—15. stoljeća), uzimajući, naravno, uvijek u obzir i ekonomsku bazu koja je omogućila takvu mijenu odnosa prema svijetu oko sebe — ekonomski napredak, oživljavanje i rast gradova, zametak potpuno novog načina proizvodnje. Mislim da upravo analiza ekonomske baze koja je dovela do rađanja »intelektualnog« sloja, a onda i točniji prikaz i analiza ekonomskog statusa tih »intelektualaca« nedostaje našem čitaocu prilikom čitanja ove knjige. Naime, Le Goff ne daje realne i apsolutne podatke o njihovom imovnom stanju. Međutim, zapadnoevropskom i, posebice, francuskom čitaocu pristupačni su deseci radova o srednjovjekovnoj ekonomici koji posredno ili neposredno dotiču Le Goffovu istraživačku temu, pa autor nema potrebe da i to smatra svojim znanstvenim zadatkom. Ipak, jasno je da su se prvi sveučilišni profesori izdržavali isključivo od svog rada — predavanjima, te da su novac dobivali ili direktno od studenata, ili od grada. Kasnije dolazi do bitnih promjena: najpoznatiji učitelji postaju bogati posjednici, a studenti ih moraju oslovljavati s »dominus meus«, što ukazuje na gotovo vazalni odnos (147—151).

Naposljetku, humanisti zanemaruju rad s masama. Dok su prvi sveučilišni profesori na slikama kao predavači okruženi mnogobrojnim učenicima, humanisti se obično nalaze u svom vlastitom kabinetu, okruženi knjigama i samoćom.

Našem je čitaocu ipak prilično teško pratiti neke podatke prezentirane u knjizi, upravo zbog toga što ne postoji analiza ekonomske snage grupe »intelektualaca«. To je očigledno na mjestu gdje se citira izvor koji govori kako je doktorand u Bologni morao darovati članovima svoje komisije rukavice od divokoze, i to onakve čija se koža prodavala za 23 sua. Koliko je to 23 sua? Jugoslavenski čitalac nema mogućnosti za bilo kakvu usporedbu s nekom drugom cijenom, plaćom ili prihodima nekog doktoranda

(u ovoj knjizi), pa ni, gotovo sam siguran, ne može naći u pristupačnoj literaturi podatak o stvarnoj vrijednosti te valute. Tako smo prisiljeni vjerovati Le Goffovu autoritetu, a ne njegovoj uvijek lucidnoj analizi, da je 23 sua uistinu mnogo (str. 150).

Na stranicama »Intelektualaca u srednjem vijeku« smjenjuju se virtuozne analize i blještava sintetička razmišljanja. Neke epizode neodoljivo privlače čitaočevu pažnju te je prisiljen knjigu čitati u jednom dahu, kao da se radi o beletristici, a ne o strogo znanstvenom djelu.

U Le Goffovu načinu istraživanja i pisanja postoji specifičnost, karakteristična i za druge francuske historičare i njihove radove, a to je želja za sintezom cjelokupne evropske srednjovjekovne povijesti, iako se njihov znanstveni napor svodi ipak prvenstveno na francusku, zatim na englesku, odnosno britansku, talijansku i ponešto španjolsku povijest (i to kršćanske Španjolske). Praktično, to bi bile sinteze povijesti kršćanske zapadne Evrope. O osobitostima pojedinih »malih« povijesti ne vodi se mnogo računa. Zato se pred jugoslavenskog historičara postavlja problem korisnosti ovakvih sintetičkih radova u konkretnom historijskom istraživanju, pri odabiru pojedinačnih podataka (Le Goff u »Rođenju čistilišta« (177) tvrdi da je u latinskom kršćanstvu s 12. stoljećem ropstvo definitivno nestalo, ne uzimajući u obzir činjenicu da u Dalmaciji, na primjer, robovi i trgovina robljem postoje još u 14. stoljeću), iako su nesumnjivo takva djela upravo nezaobilazna literatura za širenje znanstvenih horizonata i obogaćivanju metodoloških postavki u vlastitom radu na povijesti.

Osim toga, čitaoca stavlja u nedoumicu i sam naslov knjige. O čemu se radi u tekstu koji se naslovljava »Intelektualci...«? Vjerojatno je on opravdan i točno upotrijebljen za srednjovjekovlje, ali je njegovo današnje značenje i u francuskom i u hrvatskom mnogo šire. Usudio bih se reći da takav postupak nije korektan, jer prisiljava čitaoca da, prije kupnje knjige pročita uvod gdje je objašnjeno zašto knjiga nosi dotični naslov, ili da, eventualno, pogleda u kazalo. Međutim, takav način naslovljavanja nije karakteristika samo ove knjige, već i velikog broja djela francuske historiografske škole. Odlična knjiga Georges-a Dubyja o vjenčanju u feudalnoj Francuskoj (11—12. stoljeće) i o nešto izmijenjenom moralnom kodeksu ljudi tog doba, nosi naslov »Vitez, žena i svećenik« (Le chevalier, la femme et le prêtre, Paris, Hachette, 1981). Neobičnost naslova svakako zaokuplja čitaočevu pažnju i potiče ga na kupnju. Zato bih Le Goffovu knjigu, umjesto »Intelektualci u srednjem vijeku«, radije nazvao, otprilike »Razvoj sveučilišta i znanstvena misao na njima u razvijenom srednjem vijeku«. Nužno je umetnuti i ono »razvijeni«, jer se zapravo govori samo o razdoblju od 12. pa do početka 16. stoljeća, a srednji je vijek kudikamo duži. I opet nas tek djelomično zadovoljava autorov odgovor u uvodu da se srednjovjekovni intelektualci rađaju tek s 12. stoljećem.

Treba sa zahvalnošću pozdraviti napor da se neka od Le Goffovih knjiga tiska i u nas, ali mi nisu potpuno jasni motivi koji su nakladnika opredijelili za objavljivanje baš ove knjige. Naime, od njena je nastanka na francuskom pa do našeg prijevoda prošlo punih 25 godina. U tom je razdoblju tiskano izuzetno mnogo radova koji bi se mogli odnositi na tako široko područje kao »Intelektualci u srednjem vijeku«, pa Le Goffova knjiga, usprkos svojim nesumnjivo velikim vrijednostima, nužno postaje zastarjela.

Ako se već željelo objaviti takvo ili slično djelo, možda bi sretnije rješenje bilo objavljivanje knjige »Za jedan drugi srednji vijek«, ili, još bolje, »Rođenje čistilišta«, u kojem se objašnjava kako se tijekom 12. stoljeća u svijesti ljudi, a zatim i u teološkoj teoriji počelo javljati, između raja i pakla, treće mjesto na onozemaljskom svijetu. To je izvanredna interdisciplinarna studija koja zahvaća i oblast filozofije, teologije, književnosti, povijesti umjetnosti, psihologije, te bi zainteresirala širu čitalačku publiku.

Ipak, i knjiga »Intelektualci u srednjem vijeku« nude jugoslavenskom čitaocu obilje novih spoznaja, ali bi istovremeno mogla biti poticajna i za naše historičare i historijsku znanost. Smatram da bi ona trebala biti obvezatna literatura barem za one koji se bave srednjim i prvim stoljećima novog vijeka. Iako je dijelom opravdana žalopojka historičara kako nam za ovakvu »le goffovsku« — »totalnu« historiju nedostaju izvori, prvenstveno narativni, ipak mislim da bi se dugotrajnim i mukotrpnim radom moglo doći do podataka za obradbu teme »Intelektualci hrvatskog srednjovjekovlja«.

Prije svega, bilo bi prijeko potrebno upoznati detaljno povijest i život naših srednjovjekovnih gradova. »U početku bijahu gradovi. S njima se... rađa srednjovjekovni intelektualac« — navodi Le Goff (11). Bilo je već istraživanja u tom pravcu, a do vrlo vrijednih, dragocjenih saznanja došao je Tomislav Raukar u radovima »Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću« i »Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovini XVI stoljeća« (Historijski zbornik, 33—34, 1980—1, 139—209); HZ, 35, 1982, 43—118). Iako je to istraživanje ostalo, do daljnjega, na žalost, ograničeno na jedan dio Hrvatske i razdoblje od dva i pol stoljeća, ono nedvornno ukazuje na pravu metodu i ciljeve istraživanja.

Vjerojatno bi se našlo izvornog materijala za našu temu. »Monumenta civitatis zagabiensis«, na primjer, daju neke podatke o školstvu u Zagrebu (prema Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982, 530—2), a podataka o školskom sustavu ima i u tekstovima Ivana Goričkog (isto, 511). Sigurno bi se našlo pojedinačnih podataka o postanku i djelovanju škola i u drugim gradovima, notarski spisi dali bi eventualno sliku o ekonomskoj snazi »intelektualaca«, a oporuke o imovnom stanju i posjedovanju kulturnih dobara (ovdje mislim prvenstveno na knjige).

Ipak, čini mi se da tako sakupljenih i prezentiranih podataka ne bi bilo previše. Sve bi, najvjerojatnije, dovelo do zaključka da su hrvatski gradovi i Hrvatska u cjelini bili u 13—15. stoljeću isuviše ekonomski slabi da bi mogli razviti kulturnu i obrazovnu aktivnost imalo sličnu onoj u nekim velikim evropskim gradovima.

Do razvitka koji bi omogućio bujanje kulturnog i znanstvenog života, pa onda i do rađanja većeg broja »intelektualaca« moglo je doći tek u 15. i 16. stoljeću, ali je on oslabljen negativnim posljedicama turskih provala, pa i mletačkim pripajanjem Dalmacije. Snažnije kulturno-obrazovno središte nije bilo samo sebi dovoljno. Trebalo je imati i bogato i snažno zaleđe. Opustošena ratovima i podijeljena između evropskih sila, Hrvatska to ni izdaleka nije bila u stanju. Međutim, zbog priličnog siromaštva obrazovnih institucija u gradovima na području tadašnje Hrvatske ne može se zaključiti da je tada vladalo neznanje i posvemašnja tama. Mnogo je Hrvata otišlo na školovanje u inozemstvo, prvenstveno u Italiju. Neki su se od njih

nakon završetka nauka vratili kući, mnogi su, pak, ostali i dali vidan doprinos zapadnoevropskom kulturnom krugu. Razlozi za ostanak u Italiji ili nekoj drugoj stranoj zemlji vjerojatno su bili višestruki i nemoguće ih je generalizirati na temelju površnih dojmova, ali je sigurno u nekim slučajevima bila važna i činjenica da su se naši emigranti dobro snašli u tuđini, odnosno, da ih je nova okolina prihvatila kao stručnjake. Tako bi natrag u Hrvatsku dolazili samo oni manje uspješni, što je nesumnjivi kulturno-znanstveni gubitak.

I Le Goff navodi ime Hermana Dalmatinca, čovjeka kojeg Enciklopedija Jugoslavije naziva Hermanus Dalmata Slavus. On je bio filozof, astronom i prevodilac s arapskog na latinski. Rodom iz Koruške ili Istre, od rane mladosti živio je u južnoj Francuskoj i Španjolskoj (EI, svezak III, 678—9).

Već samo sistematsko sakupljanje imena hrvatskih »intelektualaca« i njihovih djela što su postala sastavnim dijelom neke od zapadnoevropskih kultura, bitno bi pridonijelo poznavanju hipotetičke teme »Intelektualci hrvatskog srednjovjekovlja«.

Ivo Goldstein

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb